

**Kaynakça**

- Altman, F. Charles (1985). "Psychoanalysis and Cinema: The Imaginary Discourse". *Movies and Methods* vol.II Bill Nichols (der.) içinde. California: Univ of California Press. 518-531.
- Berger, John (tarih yok). *Görme Biçimleri*. Çev., Yurdanur Salman, M.Quigley. Yankı yay.
- Chodorow, Nancy J. (1989). *Feminism and Psychoanalytic Theory*. New Haven ve London: Yale Univ. Press.
- Cowie, Elizabeth (1997). *Representing the Woman: Cinema and Psychoanalysis*. London: Macmillan Press.
- Eagleton, Terry (1990). *Edebiyat Kuramı*. Çev., Esen Tarım, İstanbul: Ayrıntı.
- Edholm, Felicity (1995). "Beyond the Mirror: Self Portraits". *Imagining Women: Cultural Representation and Gender*. Frances Bonner, Lizbeth Goodman, Richard Allen, Linda Janes, Catherine King (der.) içinde. Cambridge: Polity Press. 154-172.
- Giddens, Anthony (1994). *Mahremiyetin Dönüşümü: Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm*. Çev., İdris Şahin. İstanbul: Ayrıntı.
- Goodman, Lizbeth (1995). "The Pornography Problem". *Imagining Women: Cultural Representation and Gender*. Frances Bonner, Lizbeth Goodman, Richard Allen, Linda Janes, Catherine King (der.) içinde. Cambridge: Polity Press. 274-283.
- Haskell, Molly (1987). *From Reverence to Rape*. 2nd ed. Chicago: The Univ. Of Chicago Press.
- Humm, Maggie (1997). *Feminism and Film*. Edinburgh: Edinburgh Univ. Press.
- Johnston, Claire (1985). "Towards a Feminist Film Practice: Some Theses". *Movies and Methods* vol.II, Bill Nichols (der.) içinde. California: Univ of California Press. 315-327.
- King, Catherine (1995). "The Politics of Representation: A Democracy of the Gaze". *Imagining Women: Cultural Representation and Gender*. Frances Bonner, Lizbeth Goodman, Richard Allen, Linda Janes, Catherine King (der.) içinde. Cambridge: Polity Press. 131-139.
- Kitabı Mukaddes Şirketi (1995). *Kitabı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit*. İstanbul.
- Miller, Michael Vincent (1997). *İkili İlişkilerde Terörizm: Erotik Yaşamın Yozaşması*. Çev., Sinem Gül, İstanbul: Varlık.
- Mulvey, Laura (1989). "Changes: Thoughts on Myth, Narrative and Historical Experience". *Visual and Other Pleasures* içinde. London: MacMillan. 159-176.
- Mulvey, Laura (1997). "Görsel Haz ve Anlatı Sineması". *25. Kare*. Çev., Nilgün Abisel. (21):38-46.
- Ryan, Michael ve Douglas Kellner (1997). *Çağdaş Hollywood Sinemasının İdeolojisi ve Politikası*. Çev., Elif Özsayar. İstanbul: Ayrıntı.
- Segal, Lynne (1992). *Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler, Değişen Erkekler*. Çev., Volkan Ersoy. İstanbul: Ayrıntı.
- Smelik, Anneke (1993). "What Meets the Eye: Feminist Film Studies". *Women's Studies and Culture*, Rosemaria Buikema, Anneke Smelik (der.) içinde. London: Zed Books. 66-81.
- Williams, Linda (1992). "When the Woman Looks". *Film Theory and Criticism*. Gerald Mast, Marshall Cohen, Leo Braudy (der.) içinde. Oxford: Oxford Univ. Press. 561-577.

# "Özel Alan - Kamusal Alan" Ayrımının Feminist Eleştirisi Çerçevesinde Kentsel Mekan

**Özet**

Bu çalışmanın amacı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kentsel çevredeki yansımalarını ve kentsel yapı çevrenin fiziksel-toplumsal tasarımı ile geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin sürdürülmesi arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktır. Bu tartışmada, özel alan / kamusal alan karşıtlığının özekselleşmiş bir yer tuttuğu düşünülmektedir. Dolayısıyla, öncelikle, geleneksel özel alan / kamusal alan ayrımının toplumsal cinsiyetçi bir ayrıma karşılık geldiği savunulmaktadır. Ardından, bu karşıtlıktaki "alan"ın, salt bir eğretilen ya da bir soyutlama olmadığı, kentsel "mekan"da karşılıklarını bulduğu öne sürülmektedir. Bu çerçevede, özel / kamusal alanların toplumsal cinsiyetçi kodlanması ile kentsel mekanın toplumsal cinsiyetçi yapılması arasında, gerek toplumsal cinsiyet rollerini simgeleştiren, gerekse bu rolleri yeniden üreten karşılıklı bir ilişki olduğu önermesi, çalışmanın temel izleğini oluşturmaktadır.

**Ayten Alkan**

Ankara Üniversitesi  
Siyasal Bilgiler Fakültesi

**Urban Space and "Private - Public Space"****Distinction: A Feminist Critique****Abstract**

The aim of this study is to demonstrate gender inequality in structures and processes of urban sphere and to highlight the link between the physical-social design of urban environment and maintaining of the traditional gender roles. Throughout the discussion, private / public space dichotomy as a gender-biased distinction is taken as an analytical priority. Thus, the term of "space" in this dichotomy is not only a metaphor, but also an ensemble of concrete relations corresponding in the urban environment. Gender content of urban environment is exposed by proposing that there is a close connection between the gender-biased structuring of urban space and of "private / public" coding through which gender roles are symbolized and reproduced.

## "Özel Alan - Kamusal Alan" Ayrımının Feminist Eleştirisi Çerçevesinde Kentsel Mekan

### I. "Özel Alan - Kamusal Alan" Kavramsallaştırmasının Feminist Eleştirisi

Feminist yazının geleneksel felsefeye ve hemen hemen bütün bilimsel disiplinlere yönelik eleştirisi, bu alanlarda kullanılan temel kavramların "eril düşünce tarzı" üzerine oturduğu savından yola çıkmaktadır. Söz konusu düşünce tarzı, ilk olarak, sıradüzenseldir (hiyerarşiktir); erkek-egemen bir değerler sıradüzeni içine yerleştirilmiş bir egemenlik/baskı altına alma mantığı üzerinden işler. Bu mantık "aşağı konumda" bulunan bir türün, "üstün konumda" bulunan bir tür tarafından baskı altına alınmasını, ezilmesini, yönetilmesini, dışlanmasını meşrulaştırıcı ve pekiştirici bir niteliğe sahiptir. İkinci olarak, eril düşünce ikilikçidir: Sıradüzensel düşünce aynı zamanda bir takım ikilikleri içinde barındırır: Zihin/beden, bilim/halkın bilgisi, akıl/duygular, us/us dışı, uygarlık/doğa, özne/nesne ... gibi. Bu değerlerden birinciler erilliğe, ikinciler dişillığe atfedilir. Böylece, kadın, eril değerlerle özdeşleştirilen otorite, kamusal alan, iktidar, politik temsil gibi kavramlardan ve kurumlardan dışlanır. Feminizm, bu dışlanmayı pratikte gidermenin yanı sıra, kuramda da kavramların içeriklerini değiştirme çabasıdadır.

"Kamusal - özel alan" karşıtlığının ise, geleneksel kavramların bu eleştirel yeniden değerlendirilmesinde özeysel bir yeri var gibi görünmektedir. Feminist hareket kadar feminist yazının çok çeşitli izlekleri de eninde sonunda bu karşıtlıkla ilişkilendirilmektedir. Söz konusu karşıtlığın özeysel konumu, "kamusal" ve "özel" sözcüklerinin farklı deneyim alanları ve farklı disiplinlerde, baş-

ka başka amaçlarla ama her birinde toplumsal cinsiyetçi bir işlevle kullanılması kadar, "alan"ın, yine farklı kullanımlar çerçevesinde, bir eğretilmeden fazla bir şeye işaret etmesiyle de ilişkilidir.

Bu bölümde, özel alan - kamusal alan ayrımının toplumsal cinsiyetçi bir ayrıma karşılık geldiği tartışılacak, bu "farklı alanlar" ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki araştırılacaktır. "Alan"ın salt bir eğretilme ya da soyutlamadan daha fazla bir şeye işaret ettiği ve kentsel "mekan"da karşılıklarını bulduğu savı ise bir sonraki bölüme bırakılmaktadır.

### A. Felsefede ve Politika Kuramında "Özel-Kamusal" Ayrımı

*Kamusal ve özel arasında çizilen çizgi, öz olarak örneğini kozmopolit, kamusal davranışta bulan medeni talepleri, örneğini ailede bulan doğanın talepleri karşısında dengeleyen bir çizgiydi... İnsan kendisini kamusal alanda yaparken, özel alanda, öncelikle de aile yaşantısı içinde doğasını gerçekleştiriyordu.*

Richard Sennett

Aşağı yukarı 2500 yıllık geçmişi olan felsefe ve politika kuramında, başından beri, özel ile kamusal, birbirlerine karşıt, dolaşısıyla birbirleriyle ilişkili olarak tanımlanmış ve bu iki kavrama, yine birbirleriyle ilişkilendirilerek politik anlam yüklenmiştir.

Sokrates'ın politik bir içerik taşıyan ahlak anlayışı, Platon'un bir "organizma"ya benzettiği politik toplumu ve Aris-

to'nun "ortak iyi"ye yönelen kamusal ya da politik alanı Polis'in esenliğinin sağlanmasını, hiçbir zaman kadın olmayan "yurttaş"ın bilgili ve erdemli yaşamasını hedeflemektedir (Ağaoğulları, 1989: 104, 180). Özel alanı değerlendirme konusu yapmanın ölçütleri bilgi-erdem-erdemli yaşam değildir. Özel alan, eşitsizlik, bağımlılık ve yaşamın doğal gereksinmelerini karşılamak üzerine kurulu ilişkilerle ayırd edilmektedir. Eşit olmayanlar arasındaki ilişkiler (özgür erkek - köle, erkek - kadın, ebeveyn - çocuk gibi), politika için gerekli koşulları oluşturur fakat, politik çözümlemenin ilgi alanına girmez.

Klasik Eski Yunan düşünürlerinden çok sonraki ve farklı farklı dönemlerde yaşayan Machiavelli ve Weber ise, erk'in alanı olarak tanımlanan kamusal alanı, "ahlaksal ilke" ile yönetilen bir özel alan kavrayışının karşıtlığında kurmuşlardır. Bu, aynı zamanda, "ahlaksallık" ile politika arasındaki bir ayrıma da işaret etmektedir (Ackelsberg ve Shanley, 1996: 217).

Hobbes ve Locke gibi erken dönem liberal kuramcılar, politik/kamusal alan ile özel alan arasındaki bu ayrımı sürdürmekle birlikte, ilgi odaklarını çeşitli yönlere kaydırmışlardır. Kamusal/politik rol ve sorumlulukları tanımlamanın yanı sıra, devletin erkini sınırlandırmanın bir yolu olarak, bir özel alan tanımlamışlardır. Hobbes ve Locke, bir kişiyi özgürlüğünden yoksun bırakmanın tek temelini o kişinin kendi onayı olabileceğini savundular. Bu açıdan bakıldığında, "kamusal", erk ve baskının toplumsal olarak yapılandırılan alanı, politik özgürlüğün uygulama alanı; "özel alan" ise, yapılandırılmayan/yapay olmayan, erk ve baskı ilişkilerinden bağımsız, doğal özgürlük alanı olarak tanımlandı. Böyle bir ayrım, özel alandaki gönüllü ekonomik değişim, cinsel ilişki, aile yaşamı gibi ilişkilerin erkle ilişkili olmadığı varsayımına dayanıyordu. Özel alan kavramı, politik olmadığı düşünülen/doğal olduğu varsayılan her şeyi (ekonomik ilişkiler, arkadaşlık, gönüllü örgütlenmeler, ev ve aile ilişkilerini) içerecek biçimde kullanılıyordu (Ackelsberg ve Shanley, 1996: 214-5).

19. yy. sonu ile birlikte, endüstriyel kapitalizmin gelişimi, özellikle Marx'ın kapitalist ilişkilere yönelik çözümlenmeleri,

"kamusal" kavramının ekonomik etkinliği de kapsayacak biçimde genişlemesine yol açmıştır. Marxistler, liberalleri, erk çözümlenmelerini politik alanla sınırlı tuttıkları için eleştirdiler ve bunun ekonomik ilişkileri, özellikle de pazar ilişkilerini kapsaması gerektiğini vurguladılar; çünkü politik ilişkiler, gerçekte ekonomik ilişkilerin bir uzantısıydı. Bu, egemen liberal görüşün keskin bir eleştirisi için yeni bir bakış açısı sunsa da, özel (ve dolayısıyla "doğal") alanın erk ilişkilerini içermediği, dolayısıyla politik olmadığı yönündeki liberal varsayımı dışarıda bırakmıştır (Ackelsberg ve Shanley, 1996: 215).

Hannah Arendt, kamusal/özel ayrımının yapılandırılması üzerinde durmuş, fakat "kamusal" üzerinde daha çok Aristocu bir vurgu yapmıştır. Gerçekte, insanın koşullarını belirleyen üç etkinlik alanı olduğunu öne sürmüştür: emek, çalışma ve eylem. İnsan özgürlüğünün ve onurunun bir anlatımı olarak, "eylem" in önemi üzerinde durmuştur. Buna karşıt olarak, "emek", doğumun, büyümenin ve ölümün döngüsel biyolojik süreçlerine karşılık gelir. Öncelikli olarak gereklilikle tanımlanır ve büyük ölçüde aile içinde, özel alanda gerçekleşir. İşgücünün üretimine yönelik etkinlikler, yaşamın ve türlerin sürdürülmesi açısından gerekli olmakla birlikte, yineleyici ve yaratıcılıktan uzaktır; insan gizil gücünün tam bir anlatımını yapması çok güçtür. "Çalışma", insan kişiliğinin yaratıcı yönlerinin açığa çıkarılabilmesi için olanaklar sunar. Bununla birlikte, sınırlıdır; insan yaşamının sürdürülmesi için gerekli görevler üzerinde odaklanır ve gereklilikle bu denli sınırlandırılmış etkinlikler bireysel özgürlüğün anlatımı için yeterli olanakları sağlayamaz. Bu durumda Arendt için özel alan, insanın varlığını sürdürmesi için gerekli ve önemli olabilir; ama, insan özgürlüğü ancak kamusal alanda tam anlamıyla gerçekleştirilebilir (Ackelsberg ve Shanley, 1996: 215-6). Bir başka anlatımla, Arendt, "kendi"nin, ancak görünürlük tarafından kurulduğunu, dolayısıyla kamusal etkinliği zorunlu kıldığını savunur. Bu bakış açısından özel alandaki etkinlikler ya da "mahremiyet", bir hak ya da ayrıcalık değil, kamusalın yokluğudur ve bir yoksunluktur. Arendt'gel tezde özel alan, baskı altına alma ve boyun eğmenin sıradüzensel ilişkileri

içinde gerçekleştirilen yineleyici etkinliklerin alanı olarak betimlenir (Squires, 1994: 389-90).

Bütün bu kavramlaştırmalara bakıldığında, özel ile kamusal alanların ayrıştırılması süreci boyunca, bir takım değerlerin de ikiye ayrıldığı görülmektedir: Fedakarlık/bencillik, duygusallık/ussallık, uzlaşmacılık/savaşkanlık, ... gibi. Bunlardan birinciler özel alana ve kadına, ikinciler kamusal alana ve erkeğe atfedilmiştir. Böylece, ideolojik tasarlama da başlamıştır. "İdeoloji", bu bağlamda son derece uygun bir sözcüktür; çünkü, "özel" in ve "kamusal" ın liberalizmle eklenilen geleneksel kavramlaştırılmaları toplumsal gerçekliği gözden kaçırmakta ve belirsizleştirmektedir. Değerlerin böylesi bir bölünüşü, gerçekte, "akıl" kavrayışıyla ilişkilidir: Batılı politika felsefesinde, erkek, kusursuz "Akıl" ın temsilcisidir. Kadın, Akıl' dan dışlanmış durumdadır; akılcı olmayanla, duygularla, tutkularla ve doğayla özdeşleştirilir.

Modern toplum, böyle bir "Akıl" kurgulaması üzerinden kurulmuştur. Feministler, modern toplumun, sınıf ilişkileri ile olduğu kadar ataerkil ilişkilerle de yapılandırıldığını ve özel-kamusal ayrımının, sözde, "evrensel, eşitlikçi ve bireyci" bir düzende kadınların erkeklere boyun eğmesinin üzerini örttüğünü savunmaktadırlar. Özel ile kamusal, modernist ataerkillik madalyonunun iki yüzüdür, iki ayrı madalyon değil (Pateman, 1989: 120-2). Madalyonun iki yüzünün, böylesi bir ikilikçi-sıra-düzensel bölünüşüne ve birbirini dışlayıcı olarak tanımlanmasına karşı feminist kuram, varsıl ve çok yönlü bir başkaldırı oluşturmaktadır. Feministler, bu geleneksel ayrımın, sözde özel alandaki erk ilişkilerini ne yollarla gözlerden gizlediğini ve kamusal alanın erillliğini nasıl maskeleydiğini araştırmaktadırlar (Ackelsberg ve Shanley, 1996: 217-20).

### B. Eril Özel-Kamusal Ayrımına Feminist Karşı Duruş

Feminist eleştiriler, çok büyük ölçüde, kamusal-özel alan ayrımının geleneksel tanımlayıcı öğelerine yönelmektedir. Birincisi; açıktır ki, kamusal-özel ayrımı toplumsal cinsiyetçi bir bölünmeye karşılık gelmektedir. Yukarıda özetlenen eril düşünce tarzı, kadını akıldan, dolayısıyla birey olma konumundan

ve ancak "tam birey" in ulaşabileceği kamusal alandan, tarihsel ve kuramsal olarak dışlamaktadır. Böyle olduğu içindir ki, İnsan Hakları Bildirgesi' nde geçen "herkes" kavramının kadınları kapsamadığı düşünüülerek, 1791' de Kadın Hakları Bildirgesi yayımlanmış ve yine 1789 bildirgesindeki "herkes" in içinde kadınlar olmadığı içindir ki, hareketin başını çeken Olympe de Gouges giyotine gitmiştir.

İkincisi; iki kavram birbirlerinin karşıtlığında kurulduğundan, kamusalın ve özelin ne olduğunun kesin bir sınırla ayırd edilmesi olanaklı değildir. Her iki kavram da doğal ya da politika-öncesi kavramlar olmayıp toplumsal olarak yapılandırıldıklarından, her birinin ne anlama geldiği, zamana, yere ve dahası farklı toplumsal kümelerle göre değişir. Bu değişkenlik, aynı zamanda, her iki kategorinin de ötekinin özelliklerini şu ya da bu ölçüde içermesi sonucunu da doğurur. Bir başka deyişle, kamusal ile özelin, Batılı politika kuramında hatları çizildiği gibi, kesin sınırlara sahip iki ayrı "ilkesi/doğası" değil, son derece geçirgen ve değişken sınırlara sahip, zamana, mekana ve farklı durumlara göre değişebilir "doğaları" vardır. (Ackelsberg ve Shanley, 1996: 220-4; Squires, 1994: 396-7).

Feminist kuramın, kamusal-özel ayrımına yönelttiği bu iki eleştiri noktası da üçüncü ve temel bir sorgulama alanında düğümlenmektedir. O da bütün bir Batılı politika kuramı boyunca varsayılmış "erkin ve erk ilişkilerinin kamusal alana özgüllüğü" dür. Bu varsayım doğrultusunda, özel alan politik çözümlemenin dışında bırakılmış, erk ilişkilerinden "ari" sayılmıştır. Feminist kurama göre ise, özel alan ya da mahremiyet, doğal olarak gelişen bir şey olmadığı gibi, politika-dışı bir olgu da değildir. Bu da en çarpıcı anlatımını, "kişisel olan politiktir" savsözünde bulmaktadır.

Artık bu noktada, "evlilik, aile, hane, ev" gibi özel alana işaret eden kavramlar söz konusu olacağı ve bu kavramların da kentsel "mekan" ile "alan" ilişkisinin irdelenmeye çalışılacağı izleyen bölüme bırakılması yeğlendiği için, daha fazla ayrıntıya girilmeyecektir. Fakat, bu bölümü tamamlamadan önce, son bir noktaya değinmek gereklidir.

Kamusal ile özel'in feminist eleştirisi bu ayrımın toplumsal cinsiyetçi ve geçirgen doğasını ortaya koyduğuna göre, bu kavramları toptan kaldırıp atmak mı gerektiği sorulabilir. Feminist yazının buna verdiği yanıt "hayır"dır. Tam tersine, kamusal ile özel'in belirsizliklerinin feminist çözümlemesi, bu kavramların hem anlamlarının hem de uygulamalarının ciddi bir politik savaşımın odağı olduğunu göstermektedir. Kamusal ile özel arasındaki çizgi ne zaman bir kamuoyu tartışması durumuna gelse, bu, tartışılan meselede çıkarı olan erk bileşenlerinin ve rollerinin yeniden gözden geçirileceğinin bir belirtisi olarak görülmelidir. Güncel uygulamalarda ne tür bir erk varlığını duyurmaktadır? Mahremiyet hakkı istemi ile kimlerin erkine karşı başkaldırılmakta ya da kimlerin erki koruma altına alınmaktadır? Ya da kamu karışmacılığı istemi karşılanırsa, bu kimlerin yararına hizmet edecektir? Feminist strateji, genellikle, kamusal ile özel arasında belirgin bir çizgi çizilemiyorsa da, bunu yapma girişiminin gündeme geldiği her özgül durumda, korunacak çıkarın ne olduğu konusunda uyanık olunması gereğini vurgulamaktadır.

## II. Özel ve Kamusal "Alanlar" ile Kentsel "Mekan"ın İlişkisi

- Chicago kentini kimler kurdu?

-İnsanlar...

- İnsan var insan var! Chicago'yu erkekler kurdu kızım, erkekler!

Ve onu yıkacak olan da erkeklerdir...

Hauptmann ve Brecht,

Mutlu Son

Bir önceki bölümde, özel-kamusal karşıtlığının Batılı felsefede ve politika kuramında çizilen genel çerçevesi verilmeye çalışılmış, bu kavramların birbirinden ayrılma tarzının cinsiyetçi bir ayrıma, dolayısıyla toplumsal cinsiyetlerin yapılandırılmasına karşılık geldiği açıklanmaya çalışılmıştır. Özel-kamusal ayrımının kökenlerine, niteliğine ve geçerliliğine ilişkin tartışmalar

rın, toplumsal cinsiyet ile mekanın birlikte kuramsallaştırılmasında temel bir moment olduğu kabul edilmektedir (Cooper, 1997: 196). Bu bölümdeki genel izlek, özel ve kamusal kavramlarının ortak paydası olan "alan"ın salt bir eğretileme ya da soyutlama olmadığı, bunun kentsel "mekan"da somut olarak karşılıklarını bulduğu savı üzerinden gidecektir. Böyle bir sav, kuşkusuz, hem toplumsal, ekonomik, politik hem de fiziksel nitelikte kentsel yapıların, yanı sıra kentsel süreçlerin de, toplumsal cinsiyetçi kodlamalarla iç içe olduğu savını da içermektedir.

### A) Ev ile Ev-Dışı (Hane ile Hane-Dışı)

*Bir duvar örmeden önce, neyi içeride, neyi dışarıda bırakacağını bilmek isterim.*

Robert Frost

Kamusal alanın neleri içerdiğine ilişkin farklı anlayışlar taşımalarına karşın, bütün geleneksel özel alan-kamusal alan kavramsallaştırmalarında ortak olan, özel alanın "hane-içi alan, kadın etkinlikleri ve ev-içi yaşam" olarak anlaşılması ya da en azından bunu kesinlikle kapsamaması ve bu alanla başka her şey arasında köktenci bir ayrım yapılmasıdır. Ekonominin bu şemaya nereden eklemeneceği büyük ölçüde tartışmalı kalmaktadır; fakat çok çeşitli görüşlerden kuramcılar, hane-içi, kişisel, ailevi ve cinsel ilişkilerin özel'e ait olduğu konusunda uzlaşmış görünmektedirler. Dahası, bu düşünürler, erk -özellikle de politik erk- çözümlemelerini kamusal alanla sınırlanmışlardır (Ackelsberg ve Shanley, 1996: 216).

Kamusal alan ve bu alanı yöneten ilkeler, hane içindeki ilişkilerden ayrı ya da bağımsız görülmektedir (Pateman, 1989: 119). Buna göre, eşitlik, özgürlük, kardeşlik, ortak kural koyma, politik çatışma ve uzlaşma gibi değerlerin hiçbirisi hane-içinde söz konusu değildir.

Brennan ve Pateman, hem Hobbes'un hem de Locke'un metinlerinde, liberal söylemin cinsiyetler karşısında yansız görünen "yurttaş"ının, açıkça, erkek hane-reisi olduğunu göstermişlerdir. Pateman'ın bu ve sonraki çalışmaları (Brennan ve Pateman, 1979; Pateman, 1980; 1988, 1989) açıkça ortaya koymuş-

1  
"Mekan", salt fiziksel ya da yapı (inşa edilmiş) boyutuyla değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik, yönetsel, kültürel ve dahası psikolojik boyutlarıyla anlaşılmalıdır.

tur ki politik katılım yapıları, "onay"ın anlamı ve yurttaş olabil-  
mek için gerekli olan özerklik, hep açıklanmamış birtakım var-  
sayımlar üzerine kurulmuştur. Bu açıklanmamış varsayımlar,  
erkek "yurttaş"ın beslenme ve bakım gibi gereksinmelerini kar-  
şılacak gündelik etkinliklerin başkası tarafından, daha açık  
olarak, karısı ya da hanedeki başka kadınlar tarafından yerine  
getirileceği varsayımını da içermektedir. Fakat bu kadınların  
herhangi bir politik rol üstlenip üstlenmeyeceği ya da erkekler-  
le ilişkilerinin doğası sorunu, tamamıyla gözardı edilmiştir (Ac-  
kelsberg ve Shanley, 1996: 217-8). Daha açık bir anlatımla, "evli-  
lik sözleşmesi", "toplum sözleşmesi"ne önceldir.

İki demokrasi kuramcısı, J.J. Rousseau ve J.S. Mill, ötekiler-  
den farklı olarak, hane-içi ilişkileri inceleyip bu ilişkilerin kamu-  
sal yaşamı nasıl etkileyebileceğini tartışmış ve oldukça farklı so-  
nuçlara varmışlardır. Rousseau, kız ve oğlan çocuklarının fark-  
lı toplumsallaşma süreçlerine işaret eder. O'na göre bu, ailenin  
kararlılığını (istikrarını), ailenin kararlılığı da toplumun kararlı-  
lığını sağlar. Mill, ise, tersine, kız ve oğlan çocuklarının eğitimi-  
nin eşit olması gerektiğini, çünkü kadınların da politik yaşam-  
da etkin olması gerektiğini savunur (Ackelsberg ve Shanley,  
1996: 216). Evdeki erkek egemenliği/kadının boyun eğmesi bi-  
çiminde gerçekleşen ilişkinin politik yaşamın demokratikliği  
için zorunlu olan karşılıklılığı zedeleyeceğine, çünkü erkeklerin  
"bildiğini okuma" alışkanlıklarını güçlendireceğine inanır. Batı-  
lı demokrasi kuramcıları arasında Mill, ayrıksı (istisnai) bir dü-  
şünürdür. Çoğunluk, haneyi ve politikayı farklı düzenlere bağ-  
lı saymış ve bunların farklı ölçütlerle değerlendirilmeleri gerek-  
tiğini savunmuşlardır.

Dolayısıyla, "kamusal" ve "özel" kategorileri geleneksel li-  
beral kuramın özeğindeyken, kuramın kendisi bu kategorilerin  
toplumsal cinsiyetçi doğasından bütünüyle habersizdir. De-  
mokrasinin ve katılımın çok övülen kamusal alanında "ortak çı-  
kar" erkeklerce belirlenmiş ve bir erkek-kardeşlik (brotherhood)  
çerçevesinde, "kamusal", tarihsel olarak, erkeklerin dışlayıcı ala-  
nı olarak kurulmuştur (Donovan, 1997: 19). Birincil olan "kamu-  
sal"dır. İkincil olan, ayrıştırılması gereken de tek tek erkeklerin

kişisel egemenlik alanlarıdır: Kadın ve çocuklar. Bu kişisel ege-  
menlik alanları kentte mekan, hukukta evlilik sözleşmesi olarak  
tasarlanmıştır.

Burada akla gelen soru, liberal geleneğin doğasında olma-  
yan, en azından liberal gelenekle başlamayan "hanenin özerkli-  
ği" geleneğinin, nasıl olup da liberal söyleme, "mahremiyet hak-  
ları"na ilişkin mevzuata ve mekanın düzenlenmesine içerildiği-  
dir. Daha açık olarak belirtmek gerekirse, liberalizmin temel da-  
yanağı birey ise, özel alan neden bireyin alanı olarak değil de  
"hanenin alanı" olarak tanımlanmaktadır? Sennett'nin düşün-  
celeri, bunda, 19. yy'da yaşanan kaosu da etkili olduğuna işa-  
ret etmektedir. Sennett'ye göre,

19. yüzyıl kapitalizminin yol açtığı sarsıntılar imkanı olan-  
ları, ne kazananların ne de kaybedenlerin anladığı bir eko-  
nomik düzenin şoklarından kendilerini mümkün olan her  
biçimde koruma çabasına sürükledi.... Aile, bu korunma  
yollarından biri haline geldi. 19. yüzyıl boyunca aile tikel,  
kamusal olmayan bir alanın merkezi olmaktan çıkarak, ka-  
musal alandan daha yüksek ahlaki değerler taşıyan, salt  
kendi başına bir dünya, idealize edilmiş bir sığınak görün-  
tüsü veriyordu. (36)

Sennett'nin savı, ailenin "hangi cins için" sığınak işlevi gör-  
düğü sorusunu içermemesine koşut olarak, toplumsal cinsiyet-  
ler açısından açıklayıcı olamamaktadır. Sennett'nin kendisi de  
düşüncelerini ilerletirken, aile ile kamunun toplumsal cinsiyet-  
çi bölünmesine epeyce yaklaşmaktadır:

Ancien régime'in şehir muası, endüstri kapitalizminin  
özelleştirici itkileriyle başka bir biçimde birleşmişti. Kamu  
ahlak ihlallerinin ortaya çıktığı ve hoş görüldüğü bir yerdi;  
kamusal ortamda saygınlık kuralları kırılabilirdi. ... Ahlak  
dışı bir alan olarak kamu, kadınlar ve erkekler için farklı  
şeyler ifade ediyordu. ... Erkekler kamusal yaşamın ahlak  
dışı oluşunu, kadınlar gibi onun sadece bir rezalet alanı ol-  
duğu şeklinde değil, alttan alta bir özgürlük alanı sunduğu  
şeklinde yorumluyorlardı. Örneğin, 19. yüzyıl lokantala-  
rında, saygın bir kadının, aralarında kocası da bulunsa bi-  
le, bir grup erkekle birlikte yemek yemesi sansasyona yol  
açardı. Oysa bir burjuva erkeğin kendinden daha düşük se-

2

Bunun en çarpıcı örneği,  
dünyanın her yerinde,  
kadınların aile içi şiddetten  
korunmasını amaçlayan  
yasaların "Kadının  
korunmasına yönelik..."  
değil, "Ailenin korunmasına  
yönelik..." başlıklarıyla  
çıkartılıyor olmasıdır.

viyeden bir kadınla dışarıda yemek yemesi sessizce, ama özenle geçiştirilirdi. (40)

Burada, ailenin "kim"in sığınağı olabileceği sorusu yanıtını bulmakta, kadının söz konusu "kamusal ortam" dan dışlanan olduğu açıklığa kavuşmaktadır. Öte yandan Sennett, yine 19. yüzyılda, kamusal denen alanda "ahlaksal birliğin sağlanması"na yönelik olan birtakım tüzel (suçluları ve yoksulları delilerden ayırd eden düzenlemeler gibi), tıbbi (psikiyatri, cinselliğin tıbbileşmesi, serbest gözlem, teşhis, sağaltım gibi) ve kurumsal (klinik, tımarhane gibi) araçların da ortaya çıktığını (Foucault, 1973; 1988; 1993; 1992a; 1992b; 1994a; 1994b) göz ardı etmektedir. 19. yy.'da us ile us-dışı arasındaki diyaloğun kopmasının, ahlak-dışı/ahlak ayrımının yalnızca kamu/aile ayrımıyla basit bir denkleştirilmesi biçiminde kendini göstermediğini, bu ayrımı korumak üzere kamu'nun kendi içinde de bir "temizliğe giriştiği"ni gözden kaçırmaktadır. Bu "temizlik",

Normal/Patolojik ayrımının tekvinidir ... Kentli bir bir, aforoz odaklarını göstermeyi üstlendi. Sapkınlığın altını çizdi. Aile'nin; toplumun çekirdeğini oluşturmasını düşündüğü temel birimin mayasını zedeleyebilecek, bu ana yoldan sapma'yı deneyecek tavırları tek tek seçti ... (bu tavırlar) bilimsel kimliklerle zührevi/psikiyatrik bölgeye sevk edildi ... hane kutsal kılındı ... Öteki kavramına yer vermeyen bir güvence siyasasını aradı ve buldu kentli. (Batur, 1982:20)

Ötekiler'in içinde yer alan kadın, ailenin mekanı olan eve hapsedilirken, deliler, suçlular, hastalar vs. gibi "ötekiler" de başka mekanlara hapsedilmektedir. Fakat yine de "toplumun temel çekirdeğini oluşturması beklenen temel birim"in neden birey değil de aile olduğu sorusu yanıtsız kalmaktadır. Kymlicka, bu karmaşıklığın çözülmesi için üç tür kamusal-özel alan formülasyonu önermektedir (Aktaran Squires, 1994: 393):

1) "Politik - toplumsal" ayrımı: Liberaller tarafından savunulan bu ayrım, "bireyin, politik erk uygulamalarından bağımsızca, bu uygulamalarla engellenmeksizin kişisel uğraşlarında ve ilişkilerinde mutluluk arayışı" olarak algılanan bir özgürlük anlayışını gündeme getirmektedir. Bu özgürlüğün yaşama ge-

çebilmesi, devletle toplum arasında keskin bir ayrımı ve devletin özel ya da toplumsal yaşama karışmada bulunma yollarının sınırlandırılmasını gerektirir. Bu ayrımda, ilgi yalnızlığa ya da yalıtılmışlığa ilişkin olmaktan çok, özel ya da toplumsal etkileşime yöneliktir.

2) "Toplumsal - kişisel" ayrımı: Bu ayrım, daha yakın zamanlı bir kökene sahiptir. Bir ölçüde, toplumun liberal yüceltilişine karşı çıkışın ürünüdür. Kamu içinde (burada hem devlet hem toplum söz konusudur) yaşanan toplumsal baskıların güçlendirdiği "uygunluk" tehlikesini vurgulayan Romantikler, bireyin yalıtılmışlığının önemi, mahremiyetin zevkleri ve bireysel tepkilere olan gereksinme üzerinde durmuşlardır. Toplum içindeki zorlayıcı grup-erkine yönelik liberal kaygılara göndermede bulunan Romantik toplumsal - kişisel ayrımı liberal akım içinde geniş kabul görmüştür; zira günümüzde liberalizm, salt devlet karışmasından bağımsız bir özel alanın güvenceye alınmasını değil, aynı zamanda bireylerin mahremiyete kavuşabileceği bir "alan içinde alan"ın güvenceye alınmasını savunmaktadırlar.

3) "Kamu - aile" ayrımı: Bu ayrım, tutucu ataerkil kökenden gelmektedir, köktenci biçimde 'illiberal'dir ve öteki iki liberal karşıtıktan kesin biçimde ayrılmalıdır. İkinci ayrımda sözü edilen ikincil "alan içinde alan"ın aileye ve haneye ilişkin olanla neden bu denli iç içe girmiş olduğunu anlayabilmek için bu üçüncü ayrıma dikkat edilmelidir. Ailenin özerkliğine ilişkin ön-liberal ve liberal-karşıtı ataerkil gelenek, liberal geleneğin doğasında olan bir şey değildir, liberal söyleme, mahremiyet haklarına ilişkin mevzuata ve mekanın düzenlenmesinin ilkelerine -dolaşma biçiminde- içerilmiştir. Liberal kuramın temeli olan özerk birey kavramı, aile özerkliği ile kılışal olarak birleştirilmiştir.<sup>3</sup> Bu kılışal bir araya geliş, liberalizmin soyut bir birey kavramına dayanması nedeniyledir. Oysa, tarihsel ve nesnel anlamda, bu birey "erkek"tir ve haneyi her zaman kişisel egemenlik alanı olarak görmüştür. Kapitalizmden, ve bu üretim dizgesinin ideolojisini kurgulayan liberalizmden önce de hane içi-dışı ayrımı vardır; endüstrinin gelişmesi, üretimin ve yeniden

3 Squires'in projesi, bu birleşmişliği çözmek ve özerk bireyi aile bütünlüğünden ayırd etmek olacaktır. Fakat bu proje, yukarıdaki ikinci formülasyona bir dönüş olarak görülmemelidir. Squires, liberal kuramdaki soyut bireyin yerine somut bireyi geçirmeyi önerecektir (394 vd.).

üretimin mekansal olarak parçalanması döneminde ve bundan sonra da eklenerek varlığını sürdürmüştür.

Dolayısıyla, özel alan-kamusal alan ayrımının işaret ettiği hane-hane dışı ayrımının, kapitalist üretim-yeniden üretim parçalanmasıyla ve liberalizmle -güçleşme de- ortaya çıkmadığı, ama ataerkil geleneğin eklediği bir ayrım olduğunu saptamak gerekir. Hane-hane dışı ya da ev içi-ev dışı ayrımı, en azından, kent tarihi yazınında ilk kent-devletleri barındırdığı kabul edilen Eski Yunan'dan bu yana vardır ve kadının ev içiyle özdeşleştirilmesinin türlü anlatımlarıyla doludur. Bunu anlayabilmek için tek bir yapıta, Aristophanes'in bir komedyasına göz atmak yeterlidir. Peloponnesos Savaşı sırasında Aristophanes'in, Atina'yı barışa, Hellenleri de birleşmeye yönlendirmek için yazdığı üç komedyadan sonuncusu (ilk ikisi "Akharnai'lılar"-425 ile "Barış"- 421) Lysistrata'dır (Aristophanes, 1996). İlk iki oyunda erkek başkahramanlar (Dikaiopolis ile Trygaios); yurttaşlara (yani erkeklere) seslenir. Bu oyunları ile istediği sonucu elde edemeyen Aristophanes, Lysistrata'da sözcülüğü kadınlara verir. Hellen kadınları, barışın gerçekleşmesi için, Lysistrata'nın önderliğinde evlerini terk eder, Atina akropolünü işgal edip hazineye elkoyarlar.

Kadınların, barışı sağlamak yönünde eyleme geçmeleri için kullanabilecekleri "koz", toplumsal işbölümünde üstlenmiş oldukları "kadın etkinlikleri ve görevleri"dir. Bu etkinliklerin ve görevlerin tümü "özel alan"a, yani ev-içine ilişkindir: "Kocaya bakmak, çocuğu yıkamak, beslemek, uyutmak (12), süslenmek, güzel giyinmek, güzel kokmak (13), kocayla sevişmek (19)". Erkekleri barışa ikna etmek için bu "görevlerini" yapmamaya karar verirler. Ne var ki kadınlar için bu karara varmak, Aristophanes'in gözünde, çok güçtür; çünkü onlar, bütün bu görevlerini "doğallıkla ve istekle" yerine getirmektedirler; barışı istemelerinin temel nedeni de, politik olmaktan çok, "erkek kıtlığı"dır (18). Yunanistan'ı kurtarabileceklerine de zor ikna olurlar; çünkü bu, "akıllı kişilerin işi"dir (13). En sonunda, Lysistrata'nın ısrarlarıyla kadınlar bir tür "greve gitme" ve akropolis'i işgal etme yönündeki eylem planlarını uygulamaya geçirdiklerinde erkek-

lerden çok büyük tepki alırlar. Şaşkınlık ve öfke dolu bu tepki iki nedendir: 1) Kadınların evdeki kadınlık görevlerini yerine getirmemeye başlaması, 2) Tapınak, yönetim özeği ve paraların saklandığı hazine işlevlerini gören, Polis'in en önemli kamusal mekanlarından olan akropolis'in kadınlarca işgali. Kadınların akropolis'i alması demek, Atina kentini gözeten, koruyan tanrıçanın (Athena) da ele geçirilmesi (28), yani simgesel olarak kentin ele geçirilmesi demektir. Nitekim, yaşlı erkekler "cadı" olarak niteledikleri (kadın özel alanın kutsallığından vazgeçip kamusal alanın kutsallığına el uzattığında "karı" olmaktan çıkıp "cadı" olmaktadır) kadınları yakmak için saldırıya geçmeye karar verdiklerinde, "tanrıçayı kurtarmak" (29), yani kenti geri almak istemektedirler.

Lysistrata'da görüldüğü üzere, Eski Yunan kadınları, akropolis'te erk sahibi olmadıkları gibi, "halk" toplantılarının yapıldığı agora'da da söz sahibi değildiler. Burada yapılan toplantılarda alınan kararlardan da haberleri olmaz. Haberdar olma istekleri de kamusal olana ilişkin bu tartışmaların kadınların işi olmadığı gerekçesiyle reddedilir. Bir başka anlatımla, kentin yönetimine ve kente ilişkin yaşamsal kararlara katılmadıkları, bu kararların alındığı mekanlarda bulunmadıkları gibi, özel alanda da (evde de) bu konulardaki konuşmaların muhatabı olmazlar (43). Bu bakımdan, "formel" düzeyde olmadığı gibi, "informel" düzeyde de onlar, kenttaş (yurttaş) değildiler. Bu nedenle, "kadınların kente verecek öğütleri" olamaz (50).

Öte yandan, anlaşıldığı kadarıyla, kadınların kentin eğlence işlevi gören mekanlarında ve toplantılarında bulunmasının bir kısıtı yoktur. Kadınlar, "Bakkhos bayramına, Pan tapınağına (11) ve meyhanelere (38)" gitmektedirler. Demek ki kadın, "doğal ve us-dışı dünyaya ait bir şey" olarak görülen eğlenmeden dışlanmamakta, ama, toplumsal etkinlik "ussal dünyanın işi" olduğunda orada bulunamamaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, erkekler için dayanılmaz olan, akropol'ün ele geçirilmesi ve kente ilişkin söz söylenmesi olduğu kadar, evin de terk edilmiş olmasıdır. Ev karısız olduğunda, erkeğin "içine kasvet çökmekte, cinsel gereksinmesi karşılan-



4 Artemis ve Afrodit tapınaklarında, soylu erkeklerle cinsel hizmet veren sürekli rahibeler. Bu rahibeler daha sonra, tapınaktan ayrılarak, topluma karışmış, "hetere" (fahişe) olmuşlardır. Aile, soylu belli "insan üretim merkezi" iken, hetere, aile-dışı ilişkilerin tarafidir (Şahin, 1998: 15-6).

mamakta, sokaklarda iki büklüm dolaşmakta, çocuk yıkanamamakta ve beslenememekte"dir (60-8, 70-1). Bir başka anlatımla, kamusal alanı besleyen ve yeniden üreten özel alanın işleyişi aksadığında, kamusal işlerde de erkek gücünü koruyamamaktadır. Nitekim, erkekler, sonunda, hiç de istekli olmadıkları barışa razı olurlar. (Kuşkusuz, gerçekte, Atina'yla Sparta arasında, MÖ. 404'ten önce barış olmamış, savaş son bulduktan sonra da, kadınların içerilmediği "demokrasi" can çekişmeye başlamıştır. Ama gerçekte, Lysistrata'da anlatıldığı gibi bir "genel kadın grevi" de olmamıştır....)

Eski Yunan'da, yurttaşlık (kenttaşlık) haklarına sahip olmasa da evin dışına çıkabilen, düşünce okullarına, erkekler-arası tartışma toplantılarına katılabilen kadınlar vardır. Bunlar, heterelerdir.<sup>4</sup> Benzeri bir biçimde Arap köleci toplumunda da kadının kamusal alanındaki ilk biçimi yine fahişeliktir (cariyelik) (Şahin, 1998: 16). Günümüzde birçok toplumda, özellikle kadın üzerinde din baskısının yoğun olarak yaşandığı İslamcı toplumların kentlerinde, tek başına ya da başka kadınlarla birlikte bir evde yaşayan ve görece rahat ev dışına çıkan kadınların kolayca "fahişe" damgasını yemeleri bir rastlantı olmasa gerek. Örneğin Nijerya'da, bir kadının evlilik dışında tek başına ya da bir 'Kadınlar Evi'nde başka kadınlarla birlikte yaşaması, onun bir karuwa olduğunun göstergesidir. "Karuwa" sözcüğünde, görece özgür kadın ile fahişe özdeşleştirilmektedir (Cooper, 1997: 203, 208). Pek çok kadın için bazı şeyler, bin yıllar geçse de, değişmemekte, tarihsel kalıtın bir ironisi olarak, içerik ve biçim değiştirerek ya da değiştirmeden varlığını sürdürmektedir. Kamusal alana çıkış, mekanda serbestçe dolaşım, eril mekanlara girebilme özgürlüğü, bugün de pek çok toplumda, geçmişte olduğu gibi, içeriği değişse de biçim değiştirmeksizin fahişelikle özdeşleştirilirken, Eski Yunan'da kadınlara konan "agora yasağı", bugün, hem içeriği hem biçimi değişerek, bir "kadın hastalığı" olarak tanımlanan, ama gerçekte, "kadınlara verilen tarihsel gözdağı ile yapılan baskının paradigması" olan "agorafobi"yi (açık alan korkusu) (Seidenberg ve DeCrow, 1989: 13) doğurmaktadır. Freud, agorafobi ile fahişeliği ilişkilendirmekte, bu korku

hastalığının nedenlerinin, sokaklarda serbestçe yürümek için, bir başka deyişle "kaldırım fahişesi olmak için duyulan bastırılmış derin istekle doğrudan bağlantılı olduğu yönünde ikna edici kanıtlara ulaştığını savlamaktadır (aktaran Vidler, 1993: 35). 20. yüzyılın öncü feministlerinden çoğunun 'fallik tapınmanın' canlandırılışının babası olarak gördükleri<sup>5</sup> Freud'un savlarını bir yana bırakacak olsak bile, gerçekten de agorafobik insanların tamamına yakınının kadınlar, bunların büyük çoğunluğunun da evli kadınlar olduğunu görürüz. "Kadının yeri gerçekten eviyse, o da alabildiğine evde oturacaktır. Yaşamda kadının payına düşen bağımlılık, başkasının adına yaşamaksa bir agorafobikten başka kim daha kadın, kim daha kadınca olabilir?" (Seidenberg ve DeCrow, 1989: 44).

Nitekim, kadını ev ile özdeşleştiren eril bakış, belirgin olarak, bugünün ileri kapitalist ülkelerinin bir çoğunun 19. ve 20. yüzyıllardaki kentsel gelişmesinde, yöre-kentleşme (banliyöleşme) biçiminde kendini göstermiştir. Yöre-kentleşme, dönemin endüstriyel ve iletimsel gelişiminin bir sonucu olarak görülebileceği gibi, kadınların 19. ve 20. yüzyıllar boyunca gelişen "ekonomik bağımsızlıkları"na gösterilen bir tepki olarak da değerlendirilebilir. Yöre-kentler, kadınları birbirlerinden olduğu kadar, kentlerdeki birçok yeni işlendirme olanağından da yalıtılmıştır. Banliyö konutlarının ve komşuluk birimlerinin, bütün zamanını evi çekip çevirmeye ayıracak bir kişi ve dışarıda "evin ekmeğini kazanacak" bir kişi varsayımına dayanan tasarımları da, "ev ekonomisi"nin keşfine koşut olarak, kadınların eve ait olduğu nosyonunu güçlendirmiştir (Knopp, 1992: 662). Mekandaki bu ayırım modern kentlerin planlanmasında da kendini sürdürmüş, kent planlaması disiplininin kullandığı en temel uygulama araçlarından olan bölgeleme, kamusal ve özel alanların, buna koşut olarak, çalışma başta olmak üzere, bütün başka kentsel etkinliklerin alanları ile oturma alanlarının birbirinden ayrılmasına hizmet etmiştir (Greed, 1994: 12-3).

Planlama politikasının temel başlıklarına bakıldığında, bunların, çoğunlukla, kamusal denem alanla ilgili olduğu görülür: Endüstri alanları, özelsel işyerleri, açık ve yeşil alanlar, oto-

5 Freudculuğa reddiye çıkaran feministler arasında, C. Perkins Gilman, G. Greer, V. Klein, S. De Beauvoir, B. Friedan, S. Firestone, K. Millett, G. Atkinson vardır (Donovan, 1997: 191-2).

6 Bütün bunların değiştirilmesi ve toplumsal cinsiyete duyarlı duruma getirilmesi, toplumsal cinsiyet rollerini varsaydığından, kuşkusuz, kadınların, stratejik olmaktan çok, pratik toplumsal cinsiyet çıkarlarına yöneliktir. Burada, neden kadının çocukla daha çok ilgilenen olduğu, neden ağırlıklı olarak kayıt-dışı kesimde çalışıyor olduğu, otomobil-erkek özdeşliği vb. sorgulanmamaktadır.

7 Sennett'in kitabın İngilizcesi, *The Fall of Public Man*'dir.

8 Bu tür bir kentsel mekan düzenlemesinin, dışarıda ücretli çalışan ya da çalışmak isteyen bir kadının gündelik zaman-mekan tablosu üzerinde yarattığı kısıtlılıklar ve onun iş seçeneklerini nasıl daralttığına ilişkin ayrıntılı bir örnek için bkz. McDowell, 1989: 141. Ayrıca, konuya ilişkin bazı alan araştırmalarının gözden geçirilmesi için bkz. McDowell, 1993: 170-1.

parklar ve ulaşım, alışveriş, boş zaman etkinlikleri vb. Sorun odur ki, kadınlar, genellikle, bu "kamu"dan dışlananlardır. Boş zaman etkinlikleri söz konusu olduğunda, genellikle akla gelen futbol sahalarıdır. Öteki spor tesislerinde kreş ya da çocuk bakımı, uygun soyunma yerlerinin ayrıldığı ender olarak görülür. Ulaşım planlaması, otomobil için ve otomobile göre düzenlenir ve otomobil kullanıcılarının çok büyük bir çoğunluğu erkeklerdir. Toplu taşıma araçlarının sefer sayısı, mesai saatlerinin başlangıç ve bitiş saatleri dışında azaltılır. Böyle bir ulaşım ve bölgeleme uygulaması, toplu taşıma araçlarını daha çok kullanan, yaya olarak daha çok yolculuk yapan, çocuğu kreşe bırakmak, kreşten almak, evdeki öteki bakıma muhtaç kişileri sağlık hizmeti veren yerlere götürmek, alışveriş yapmak vb. için yolculuk sırasında daha çok duran ve genellikle daha çok yükü yolculuk yapan kadınların kent içindeki devinim olanaklarını önemli ölçüde kısıtlar (Beall, 1996: 22)<sup>6</sup> ve pratik toplumsal cinsiyet çıkarlarını yaşama geçirmede önemli güçlükler yaratır.

Egemen söyleme göre, "modern toplumda kadının çalışması için önünde bir engel kalmamıştır". Kadın kentte ücretli iş gücüne, engellenmeksizin etkin olarak katılabilir. Gerçekten de Richard Sennett'in "kamusal erkeğin çöküşü"nü tartıştığı yıllarda<sup>7</sup>, feministler "kamusal kadının yükselişi"nin savaşımını vermekteydiler (Sandercock ve Forsyth, 1992: 53) ve kent yaşamına ve ekonomisine katılım konusunda bir ölçüde başarı da elde ettiler. Ne var ki, geleneksel, cinsiyete dayalı hane-içi işbölümü değişmediğinden, hem kadınların ücretli çalışma yaşamında, özellikle genişleyen kentsel hizmetler kesiminde üstlendikleri roller, büyük ölçüde, ev-içi rollerinin bir tür devamı oldu (Mackenzie, 1989b: 110-1), hem de kentsel politikaya ya da ücretli çalışma yaşamına katılan kadının yükü genellikle en az ikiye katlandı. Oturma alanları - çalışma alanları ayrımına göre düzenlenmiş yapıli çevrede, kadının evdeki "görevleri" ile dışarıdaki görevleri arasında, ücretsiz çalışma ile ücretli çalışma arasındaki sürekli gidip gelişlerinin adı, "ekonomik bağımsızlık" oldu.<sup>8</sup> Öte yandan, bütünüyle oturma alanları dışındaki etkinliklere göre kendini tanımlayan kent ekonomisi çerçevesinde,

bu çerçevenin kabullerine uygun olmayan biçimlerde çalışan ve üreten kadınlar, "kıyıda kalanlar" konumundan öteye geçemediler. Bu ikinci durum, gerek ücretli çalışma yaşamına katıl(a)mayan "ev-kadınları", gerekse ev-içinde ya da dışında kayıt-dışı çalışan kadınlar için geçerlidir. Bu noktada, feminizm, "kişisel olan yalnızca politik değil, aynı zamanda iktisadidir" savsözleriyle ortaya çıkmaktadır.

### B. Ekonomi Hanenin Neresinde?

*Haydi git, bak işine gücüne,  
git dokuma tezgahına, ipliğine bak,  
buyur hizmetçilerine, işe göz kulak olsunlar,  
konuşmak erkeklere vergi, en başta bana,  
benim bu evin tek efendisi.*

(Homeros, 1998: 42)<sup>9</sup>

Böyle der Telemakhos, annesi Penelopeia'ya. Evin aslı "efendisi" Odysseus, kralı olduğu kent-devletinden yıllardır uzaklardadır. Kraliçe Penelopeia dokuma yapar, kamusal ve kent yönetimine ilişkin işlerin konuşulduğu ortamlardan "dokumaya gönderilerek" uzaklaştırılır. Yün eğirmek, dokuma yapmak çokça rastlanan bir "kadın etkinliği"dir. Dişi tanrılardan ve yarı-tanrılardan bir bölümü de (Athene, Kalypso, Kirke) bu işin uzmanıdır (Homeros, 1998: 42, 115, 127, 271, 101, 174). Lysistrata'nın Atina'sında da kadınlar, evlerinde yün eğirmekte, ekmek, çörek yapmaktadırlar (Aristophanes, 1996: 38, 46, 53). Öte yandan, kadınların, görüş alış-verişinin yapıldığı mekan işleviyle değil ama pazar-yeri işleviyle agora'da bulunabildikleri anlaşılmaktadır. Kadınlar, "toplantı yeri olarak agora"da bulunamazken, "pazar-yeri olarak agora"da türlü mallar satmaktadırlar (45). Buradan kadınların, evi çekip çevirdikleri gibi, kent ekonomisine de katkıda buldukları anlaşılmaktadır. Ama bu katkı tümüyle göz ardı edilmektedir ki, onlar, "erkeklerin ekmeğini yiyen" olarak nitelenmekte, (28) yaptıkları iş de aşağılanmakta, küçük görülmektedir (47).

Gerek Odysseia'da gerekse Lysistrata'da çok sık rastlanan bu tema, çok sonraki bir döneme ilişkin bir yapıt olan, Henri Pirenne'in Orta Çağ Kentleri'nin okumasında önemli bir soru işa-

9 İnsanlık tarihinin ilk romanı olarak da kabul edilen Odysseia'nın MÖ. 12.yy'da geçen olayları anlattığı kestirilmektedir. Bu tarih, Eski Yunan'da bugün anladığımız anlamda kent-devletinin (polis) henüz tam olarak belirmediği bir dönem ise de, okunmasından, sonradan belirginleşecek "kenti (polites) kimliği"nin kökenine ilişkin önemli ipuçları elde edilmektedir. Homeros'in bu yapıtı MÖ. 8.yy'da kaleme aldığı da düşünüldüğünde bu ipuçları daha da önem kazanmaktadır.

reti doğmasına yol açmaktadır. Pirenne, kentler arası tecimin çok zayıfladığı, kent devletlerinin artık esamesinin okunmadığı bir dönemde bu tecimi bir ölçüde canlı tutan, kent ekonomisini her şeye karşın ayakta tutan etkinlikler arasında -tarihte çok uzunca bir süre "kadın etkinliği" olmuş- dokumayı sayar. Burada ne ölçüde bir kadın emeğinin söz konusu olduğu ya da olup olmadığı belki de hiç yanıtlanamayacak bir sorudur. Tıpkı bugün, dış satıma konu olan el-dokuması halılarda egemen olan kadın emeğinin sayımlamalarda (istatistiklerde) görünmez olduğu gibi...

Tarihin "kadın emeği" olarak kaydetmediği (nitekim, tarih, "his story" dir, "her story" değil) dokumayla uğraşan Penelopeia, Athene'nin O'na bağışladığı bu beceriyi, ilginçtir ki, aynı zamanda, kent yönetimine ve kendisine "talip" olan soyluları oyalamak için kullanmaktadır: Taliplere, yaptığı dokuma bittiğinde onlardan biriyle evleneceğini söylemekte; gel gör ki gündüz dokuduğunu gece sökmekte ve dokuma bir türlü bitmemektedir. Böylece hem kocasına bağlılığını, evliliğini korumakta, hem de yönetimin başka ellere geçmesini önlemektedir (Homeros, 1998: 49). Burada, başlıca üç noktanın simgeselleştiği öne sürülebilir:

a) Hanenin kadın (karı) tarafından korunması ve sürekliliğinin sağlanması kentte varolan düzenin sürdürülmesine hizmet eder. Nitekim, tek - eşlilik ya da eşe bağlılık da kadından açıkça beklenen bir özelliktir. Oysa, Odysseus, evden (ve kentinden) uzakta kaldığı yıllar boyunca, yarı-tanrıçalarla (Kalypso, Kirke) aynı yatakta yattığı (yalnızca uyuyup uyumadıkları belirtilmemekte), onların güzelliklerine kapıldığı olur. Bu, desanda olumsuz bir değer yargısıyla karşılanmaz ve soru konusu yapılmaz. Penelopeia içinse bağlılık asıldır. Yalnızca, Penelopeia değil, Odysseus'un evindeki kadın hizmetçiler de "namuslarını korumak"la yükümlüdürler (314, 332, 347). "Namus", iktidardır, "namus" kadındır ve bu ikisi özdeşleştirilmektedir. Taliplerden Eurymakhos şöyle der:

Telemakhos'un nesi varsa yenilip tüketilecek, alamayacak mallarına karşılık hiçbir şey, bizim burada bekleye bekleye gitti günlerimiz,

onun namusu için yarışırız birbirimizle; başvurmayız dengimiz başka kadınlara. (51-2) (Oysa ele geçirmek için birbirleriyle asıl yarıştıkları şey kentin iktidardır.)

b) "Kadın etkinliği" olarak nitelenen ev-içi işler çoğunlukla döngüseldir, yinelenme özelliğine sahiptir: Gündüz dokunan gece sökülür, ertesi gün yine dokunur (çocuğa kazak örülür, çocuk biraz büyüdüğünde kazak sökülür, başka ipliklerle karıştırılarak yeni bir kazak örülür; yemek pişirilir, bulaşık yıkanır, yine yemek pişirilir; gömlekler yıkanır, ütülenir, bir hafta sonra yine yıkanır; ev temizlenir, kirlenir [kirletilir], bir hafta sonra yeniden temizlenir, vb.)

c) "Kadın etkinliği" olarak nitelenen işler, yukarıda da belirtildiği gibi, kadını kamusal diye nitelenen alanda "taraf" olmaktan uzak tutabilmenin bir aracı olarak kullanılmaktadır. Nitekim, yukarıda belirtilen kitabında yalnızca iki yerde "kadın" sözcüğünü kullanan Pirenne (126, 159), orta sınıfın güçlenmesiyle birlikte, komün yönetimi çerçevesinde, kent hukukunun gelişimini anlatır: Kişi özgürlüğü, toprak özgürlüğü (iyelik hakkı), serbest dolaşım hakkı, dilediği yerde yaşama hakkı (gezme ve yerleşme özgürlüğü), kentsel güvenlik ve barış hakkının özneleri, gerçekte erkek bourg olmasına karşın, hep "herkes, kentli, kardeş, üye, birey, kişi" gibi cinsiyet-körü kavramlarla belirlenmektedir (132-3, 147-54). Kadınlara, gerçekte, ne bireysel özgürlüğe sahiptir, ne iyelik hakları vardır ne de diledikleri yerde yaşayabilmektedirler. Pirenne, söz konusu hakları elde eden tecim sınıfının nasıl güçlendiği anlatırken, "tüccar birlikleri"ne özel önem atfeder. Charité, compagnie, frairie, gild, hanse gibi adlar alan bu birlikler, "bir bağlılık andıyla birbirine bağlanmış 'kardeşler'den oluşuyordu." (95) "Kardeşler", erkek kardeşlerdir ve tecim sınıfı bir "erkek-kardeşlik" üzerine kuruludur.<sup>10</sup> Kent hukuku bu dayanışmanın ve ortaklığın güvencesidir ve günümüz yerel yönetimlerinin kökeni olan komün yönetimleri bu güvenceyi sağlayan ve sürdüren kurumlaşmalardır. "Kız-kardeşler", bu arada, fraire'yle ilgili bir şey bilmek istediklerinde, büyük bir olasılıkla, dokumalarının başına gönderilmekte, evinde "görünmez" kalmaktadır. Ortaçağ kentinin iki temel unsu-

10

Pirenne'in "kardeşler'i, 17-19. Yy.'ların "kozmpolit'i haline gelecektir. "Bir servet ya da feodal yükümlülükleri miras almayan kozmpolit", "her yere girip çıkabilen, aşına olduğu şeylerle hiçbir alakası ya da benzerliği olmayan durumlarda rahat hareket edebilen kimsedir ... bu yeni kozmpolit mükemmel bir kamusal insandır ... bu kamusal yaşamın odak noktası büyük şehirlerdi." (Sennett, 1996: 32-3).

rundan olan sermaye kadının elinde değildir, hürriyet kadının hürriyeti değildir. Ünlü Alman atasözüne göre, "kent havası özgür kılar"; ama, sermayesi olanı ve erkek-kardeşlik ortaklığını kurmuş ve güvencesini sağlamış olanı...

Bu anlamda, ekonomi, hanenin dışındadır. Egemen ekonomi yaklaşımına göre de yalnızca paranın aracılık ettiği değişimlere konu olan mal ve hizmetlerin üretim ve tüketimini tanımlayan etkinlikler ekonomi kapsamında değerlendirilir. Bu nedenle, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü çerçevesinde kadınlara yüklenen ev-içi işler, kendi tüketimi için üretim, dahası, evde dışarıya parça-başı üretim, "pazar değişimleri" mantığına uygun bulunmadığından inceleme dışı bırakılır. Böylece kadınlar ve kadınların ekonomik etkinlikleri görünmez hale getirilir ve "yeniden üretim" alanındaki bütün etkinlikler "ikincil" olarak nitelenir. Kentteki çalışma alanlarından ayrılmış oturma alanlarındaki evlerde kadınların harcadıkları emeğin "çalışma" olarak görülmemesi öylesine benimsenmiş bir anlayıştır ki, "ev-kadınları" etkin işgücüne ne işsiz ne de çalışan olarak içerilmekte, ulusal gelir hesaplamalarında ev-içi üretim gözönünde bulundurulmamakta, ev-içi emeğin ücretlendirilmesi istemleri de hiçbir zaman ciddiye alınmamaktadır (Serdaroğlu, t.y: 90-5).

Oysa, üretim ile yeniden üretim arasındaki karşıtlık, kadınların kentsel alanlarda varolma savaşımalarını açıklamada yetersiz görünmektedir. Özellikle yoksul kadınlar, hane-içi "görevleri" ile ekonomik etkinliklerini birlikte yürütürler. Hem çocuk doğurmak, bakmak ve gıda sağlamaktan hem de haneye gelir getirmekten sorumludurlar. Birçok durumda, yeniden üretimin nerede bittiği, üretimin nerede başladığı arasında belirgin bir çizgi yoktur (Rodriguez, 1998: 10-1). "Evde üretim", evden işe işten eve yapılan yolculuk kalıbını kırarken, çalışma alanları - oturma alanları ayrımını sorgulatmaktadır (Mackenzie, 1989a: 45 vd.). Özellikle "ücret karşılığı emeğin evin mikro ölçekli coğrafyası içinde nasıl içerildiğini" inceleyen araştırmalar, kamusal-özel, çalışma-yaşam, işyeri-ev, üretim-yeniden üretim, birincil çelişki-ikincil çelişki ayrımını derinden sarsmaktadır (Kayasü, 1996: 142).

## • Sonuç Yerine

Eski Yunan Polis'inden bu yana kentlerde toplumsal cinsiyet biçimlendirici bir etmen olmuştur. Bu etmen, anlatımını, "toplumsal cinsiyetlere özel mekansal bölünme"de bulmakta ve bu bölünmede, özel/kamusal ayrımı özekselleştiren bir yer tutmaktadır. Endüstrileşme süreci ile başlayan modern kentleşme sürecinde, üretimin ve yeniden üretimin, çalışma alanları ile oturma alanlarının ayrışmasına koşut olarak, bu ayrım, varlığını sürdürmüştür. Endüstrinin gelişmesi, üretimin ve yeniden üretimin mekansal olarak parçalanması, ailenin (hanenin) ekonomik üretim birimi olmaktan çıkması ve erkeğin hane dışındaki alanda roller üstlenmesi kamusal alan - özel alan ayrımının modern biçiminin temelinde yatan nesnel-tarihsel gelişmelerdir.

"Kadınların mekanı" olarak anılan özel alanın/olanın, geleneksel olarak, ortak kural koymanın, uzlaşmanın, politik ve ekonomik ilişkilerin dışında görülen bir "doğa"ya sahip olduğu varsayıldığından, yine geleneksel olarak, bu alan, pek çoğunlukla, kent kuramlarının, kentsel politikanın, kentsel ekonominin içeriğinden dışlandığı gibi, kent tarihinin de konusu olmamış; ender olarak konu yapıldığında ise, toplumsal cinsiyet-körü bir bakışla yaklaşmıştır. Oysa, kadınların tarihi, erkeklerin tarihiyle her zaman aynı olmadığı gibi, tarihteki önemli dönüm noktaları da her iki toplumsal cins üzerinde aynı etkilere sahip değildir. Greed'in de belirttiği gibi (71), toplumsal cinsiyet farkındalığının olmadığı, erkek deneyimlerini evrenselleştiren yazının yapıtlarının çoğu, görünürde, "masum" ve yararlıdır; "dışarıda bırakılan ne? hangi varsayımlar üzerinde temelleniyor? kadınlar nerede?" soruları sorulana değin... Son 30-35 yıldır gelişen feminist historiografinin yanı sıra, son 15-20 yıldır mekanı sorgulama konusu yapan feminist coğrafya ve "kadınlar ve kent planlaması" akımları, geleneksel akımlarda yanıtı verilmeyen bu soruları yanıtlama ve kadınları "kent tarihinde ve kuramlarında görünür kılma" çabasındadır.

**Kaynakça**

- Ackelsberg, Martha A. ve Mary Lyndon Shanley (1996). "Privacy, Publicity and Power: A Feminist Rethinking of the Public-Private Distinction." *Revising the Political - Feminist Reconstructions of Traditional Concepts in Western Political Theory*. Nancy J. Hirschmann ve Christine di Stefano (der.) içinde. USA ve UK: Westview Press. 213-233.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali (1989). *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*. 1.B. Ankara: Verso Yay.
- Aristophanes (1996). *Lysistrata*. 2.b. Çev., Azra Erhat ve Sabahattin Eyuboğlu. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Batur, Enis (1982). "Michel Foucault: Bir Çerçeveleme Denemesi." *TAN: Michel Foucault Özel Sayısı*. 3(4): 9-20.
- Beall, Jo (1996). *Urban Governance: Why Gender Matters*. USA: UNDP.
- Brennan, Teresa ve Carole Pateman (1979). "'Mere Auxiliaries to the Commonwealth': Women and the Origins of Liberalism." *Political Studies*. 27 (2): 183-200.
- Cooper, Barbara M. (1997). "Gender, movement, and history: social and spatial transformations in 20th century Maradi, Niger." *Environment and Planning D: Society and Space*. 15: 195-221.
- Donovan, Josephine (1997). *Feminist Teori - Amerikan Feminizminin Entelektüel Gelenekleri*. Çev., Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek ve Fevziye Saylan, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Foucault, Michel (1973). *Birth of the Clinic, An Archeology of Medical Perception*. London: Tavistock.
- Foucault, Michel (1992a). *Hapishanenin Doğuşu*. Çev., M. Ali Kılıçbay. Ankara: İmge.
- Foucault, Michel (1993, 1988, 1994a). *Cinselliğin Tarihi - 1, 2, 3*. Çev., Hülya Tufan. İstanbul: AFA Yayınları - 17, 51, 295.
- Foucault, Michel (1982). *Deliliğin Tarihinin Giriş*. Çev., Enis Batur ve Nasuh Barın. Ankara: Tan.
- Foucault, Michel (1992b). *Deliliğin Tarihi*, C:3. Çev., Enis Batur, Nasuh Barın ve M. Ali Kılıçbay. Ankara: İmge.
- Foucault, Michel (1994b). *Kelimeler ve Şeyler - İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*. Çev., M. Ali Kılıçbay. Ankara: İmge.
- Greed, Clara (1994). *Women and Planning*. London ve New York: Routledge.
- Homeros (1998). *Odyssea*. 9.B. Çev., A. Erhat ve A. Kadir. İstanbul: Can yayınları.
- Kayasü, Serap (1996). "Kadın, Evde Üretim, Konut." *Diğerleri'nin Konut Sorunları* (Habitat-II Ön Konferansı). Emine M. Komut (der.) içinde. Ankara: TMMOB yayını. 140-145.
- Knopp, L. (1992). "Sexuality and the Spatial Dynamics of Capitalism." *Environment and Planning D: Society and Space*. 10: 651-669.
- Mackenzie, Suzanne (1989a). "Restructuring the Relations of Work and Life: Women as Environmental Actors, Feminism as Geographic Analysis." *Remaking Human Geography*. A. Kobayashi ve S. Mackenzie (der.) içinde. London: Unwin Hyman. 40-61.
- Mackenzie (1989b). "Women in the City." *New Models in Geography - Vol. Two*. Richard Peet ve Nigel Thrift (der.) içinde. London: Unwin Hyman. 109-126.
- McDowell, Linda (1989). "Women, Gender and the Organisation of Space." *Horizons in Human Geography*. D. Gregory ve R. Walford (der.) içinde. Macmillan. 136-151.
- McDowell, Linda (1993). "Space, Place and Gender Relations." *Progress in Human Geography* 17(2): 157-179.
- Pateman, Carole (1980). "Women and Consent." *Political Theory* 8 (2): 149-168.
- Pateman, Carole (1988). *The Sexual Contract*. California: Stanford Un. Press.
- Pateman, Carole (1989). "Feminist Critiques of the Public/Private Dichotomy." *The Disorder of Women: Democracy, Feminism and Political Theory* içinde. Stanford University Press. 118-140.
- Rodriguez, Lilia (1998-9). "Barrio Kadınları: Kentsel Hareket ile Feminist Hareket Arasında." Çev., Ayten Alkan. *Kent Kooperatifçiliği* 103-105: 10-23.
- Sandercock, Lonie ve Ann Forsyth (1992). "A Gender Agenda: New Directions for Planning Theory." *Journal of the American Planning Association* 58(1): 49-59.
- Seidenberg, Robert ve Karen DeCrow (1989). *Agorafobi: Eviyle Evli Kadınlar*, 2.B. Çev., Nur Nirven. İstanbul: AFA Yayınları.
- Sennett, Richard (1996). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. Çev., Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı.
- Serdaroğlu, Ufuk (t.y.). *Feminist İktisat'ın Bakışı (Postmodernist mi?)*. İstanbul: Sarmal.
- Squires, Judith (1994). "Private Lives, Secluded Places: Privacy as Political Possibility." *Environment and Planning D: Society and Space* 12: 387-401.
- Şahin, Emine (1998). "Feminizm Bir Başkaldırıdır: Özel Alandan Kamusal Kadına." *Sanat Eylemi* 8: 14-17.
- Vidler, Anthony (1993). "Bodies in Space/Subjects in the City: Psychopathologies of Modern Urbanism." *Differences* 5(3): 31-52.